

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2^{ΑΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1955

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ κ. Κ. Τριανταφυλλόπουλος εισηγούμενος περὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Γεωργίου Βλάχου «Αἱ περὶ τοῦ Κράτους καὶ Πολιτικῆς Ἰδέαι τοῦ Δαβὶδ Χιούμ», ἔκδοσις τοῦ ἐν Ἀθήναις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ κ. Γεωργίου Βλάχου. Ἀντικείμενον αὐτοῦ εἶναι αἱ περὶ κράτους καὶ πολιτικῆς ἰδέαι τοῦ Hume.

Ὁ David Hume ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν ἀγγλῶν φιλοσόφων, ἐπηρεάσας ὄχι μόνον τὸν φίλον του Adam Smith καὶ τὸν Ἱερεμίαν Bentham ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Kant εἰς τὴν βασικὴν κατεύθυνσιν τῆς φιλοσοφίας του. «Ὁμολογῶ ἐλευθέρως, λέγει ὁ Kant, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ David Hume ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖνο ὅπερ πρὸ πολλῶν ἔτων τὸ πρῶτον διέκοψε τὸν δογματικὸν ὕπνον καὶ προσέδωκεν εἰς τὰς περὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας ἐρεύνας μου ἐντελῶς ἄλλην κατεύθυνσιν».

Ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Καινιοσβέργης ἀρκεῖ διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ σημασία ἣν ἐνέχουν αἱ ἰδέαι τοῦ Hume διὰ τὴν ὅλην φιλοσοφικὴν θεώρησιν τοῦ κόσμου, ἰδέαι καινοτόμοι ἅτε κατευθυνόμενοι εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ ἐμπειρισμοῦ ἔναντι τοῦ τότε κρατοῦντος ὀρθολογισμοῦ, ἀνάλογοι, κατὰ τὸν κλονισμὸν ποῖ' ἐπέφεραν εἰς δογματικὰς σχολὰς, πρὸς τὴν ἐμφάνισιν ἄλλοτὲ ποτε τοῦ Καρνεάδου.

Κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἀντίληψιν πᾶσα γνῶσις ἐρείδεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν, αἱ δὲ καθ' ἕκαστον ἀντιλήψεις ὀφείλονται εἰς τὰς αἰσθήσεις εἰς τρόπον, ὥστε τελικῶς πᾶσα ἐμπειρία, ἡ στηρίζουσα τὴν γνῶσιν, εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἄθροισμα αἰσθημάτων.

Μεταξὺ τῶν ἐμπειριστῶν τῶν πρεσβυόντων τοιαύτας ἀντιλήψεις, τῶν λεγομένων αἰσθησιοκρατῶν, σπουδαιότερος εἶναι ἀκριβῶς ὁ Hume, ὅστις κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ἐξηγεῖ τὴν τε ἔννοιαν τῆς οὐσίας καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν γένεσιν τῶν παραστάσεων ἡμῶν περὶ αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, τὴν ἀρχὴν δηλ. τῆς αἰτιότητος.

Πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος συνάπτεται οὐχὶ ἀναγκαιότης ἀλλ' ἀπλῶς συνήθεια. Ἐκ τῶν δύο στοιχείων, ἐκ τοῦ προτέρου καὶ τοῦ ὑστεροῦ, ἀντιλαμβάνομεθα οὐχὶ σχέσιν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος ἀλλὰ μόνον τὴν χρονικὴν διαδοχὴν μεταξὺ των, τῆς αἰτίας ὡς προτέρου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος ὡς ὑστεροῦ. Μόνη ἡ χρονικὴ αὕτη διαδοχὴ εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐμπειρίας ἡμῶν. Καὶ ὅταν τὸ ἐν ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ἐπαναλαμβάνεται, γεννᾶται ἐν ἡμῖν ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἐτέρου εἰς τρόπον ὥστε αἱ παραστάσεις ἡμῶν συνδέονται πρὸς ἀλλήλας, συνείρονται. Δυναμίει τοῦ νόμου τούτου τοῦ συνειρμοῦ ἐξηγεῖται ἡ λεγομένη αἰτιότης καὶ οἱ κατ' ἐφαρμογὴν αὐτῆς προκύπτοντες νόμοι. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς διαδοχῆς τῶν παραστάσεων καὶ διὰ τῆς συνηθείας τοῦ νὰ εὐρίσκωμεν τὴν μίαν ὡς ἐπομένην τῆς ἐτέρας δημιουργεῖται ἐν ἡμῖν ἡ προσδοκία ἐπὶ κανονικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Νόμος λοιπὸν ἐνταῦθα εἶναι παρατηρηθεῖσα ἀπλῶς συνήθεια ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν συμβάντων, ἀλλ' ἡ συνήθεια δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαιότητα, ἥτις ἕως τότε ἐλογίζετο ὡς ὄρος ἀπαράβατος τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος καὶ παντὸς κατ' ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰδικοῦ νόμου.

Οὐχ ἦττον τὸ συναίσθημα τῆς συνηθείας ἐπὶ τὴν προσδοκίαν τῆς διαδοχῆς δὲν συνοδεύεται μὲν ἀπὸ ἀναγκαιότητα, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ὑπόκειται εἰς τοῦτο φυσικὴ τις πίστις ἡμῶν, ἥτις, χωρὶς νὰ παραπλανᾶται ἀπὸ θεωρητικὰς σκέψεις, ἐπιβάλλεται εἰς τὴν πρακτικὴν διαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἥτις πίστις διὰ τοὺς ἐπιδιωκομένους σκοποὺς τῆς ζωῆς, σκοποὺς ὡς εἰκὸς ὠφελίμους, ἀρκεῖ ἀπολύτως, ἐπειδὴ παρέχει εἰς τὰς ἐνεργείας ἡμῶν ἀσφαλῆ βάσιν.

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὠφελιμισμοῦ, ἥτις κυριαρχεῖ μεταξὺ τῶν ἄγγλων φιλοσόφων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος. Πρῶξις τις δηλονότι προσλαμβάνει τοσοῦτον μᾶλλον ἠθικὸν χαρακτῆρα, ὅσῳ προσπορίζει μεγαλειτέραν ὠφέλειαν, ὅσῳ φέρει μείζονα εὐτυχίαν εἰς ὅσῳ τὸ δυνατὸν περισσοτέρους ἀνθρώπους. Ὁ Bentham περιέλαβεν ὕστερον τὴν ἀρχὴν ταύτην τοῦ ὠφελιμισμοῦ εἰς τὸν τύπον «τὰ πλείονα ὀφέλη τοῖς πλείουσι». Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ρητὸν ὅπερ ἐτυπώνετο ὡς ἐπικεφαλὴ εἰς κάθε φύλλον τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως μενεχθὲν ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου συνταγματάρχην Στάνοπ, ἐνθουσιώδη ὀπαδὸν τοῦ Bentham, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀσκήσῃ ἡ θεωρία τοῦ ὠφελιμισμοῦ συνειδητὴν τινα ἐπίδρασιν τότε παρ' ἡμῖν παρὰ τὴν μετάφρασιν ἔργου τοῦ Bentham καὶ τὴν συχνὴν ἐπίκλησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ

Κοραή. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνη ἄλλως, διότι, ὅπως εἶπε κάποτε ὁ Wundt, ὁ ὠφελιμισμὸς τῶν Ἄγγλων εἶναι προωρισμένος διὰ χορτάτους λαούς.

Ἄλλὰ δέον νὰ προστεθῆ ὅτι ὁ Hume εἶναι ἐκεῖνος ὅστις τὸν ὠφελιμισμὸν δὲν συνεδύασε πρὸς ἐκδοχὴν περὶ τοῦ ἐγωϊστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν προσκολλᾶται εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον, ἀλλὰ δέχεται ὡς ἠθικὴν τὴν προᾶξιν καὶ ἂν ἔτι αὕτη εἶναι ἀδιάφορος ἢ καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὸν πράττοντα. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ βεβαίως εἰς ἔννοϊαν ἐγωισμοῦ ἢ φιλαυτίας, δεδομένων δὲ τῶν πολυπλόκων σχέσεων τῆς ἐμπειρίας, οὐδὲ εἰς ἔμφυτον ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δέον νὰ ἐξηγηθῆ μὲ τὸν ἀπλοῦν τύπον τῆς συμπαθείας, τῆς ἰκανότητος δηλαδή ποῦ ἔχει ὁ ἀνθρώπος νὰ συναισθάνεται, ὑπὸ ἐξησθενημένην τοῦλάχιστον μορφὴν, τὴν ξένην εὐτυχίαν καὶ χαρὰν καὶ τὴν ξένην λύπην καὶ ὡς ἰδίαν ἑαυτοῦ. Καὶ διὰ μὲν τὰς στοιχειώδεις καὶ ἀπλᾶς σχέσεις ἢ ἐκ τῆς συμπαθείας ἀπορρέουσα ἠθικὴ ἐκτίμησις καὶ ἐνέργεια εἶναι τι τὸ αὐτόματον καὶ αὐτονόητον, ἀλλὰ διὰ τὰς περιπλόκους σχέσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς χρειάζεται τακτοποιήσις καὶ αὕτη εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ· ἐντεῦθεν ἢ διακρίσις εἰς ἀρετὰς (ἀξίας, νόμους) φυσικὰς καὶ εἰς ἀρετὰς (ἀξίας, νόμους) τεχνητάς.

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν τῶν τεχνητῶν ἀρετῶν ἢ νόμων τοποθετεῖ ὁ Hume τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ ὅλον σύστημα τῶν νομικῶν κανόνων μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἢ ἐκ τούτων ἀπορρέουσα ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀποφασίζουσαν θέλησιν ὀφείλεται ὅχι εἰς τὴν λογικὴν σκέψιν κατ' εὐθειαν ἀλλὰ πάντοτε εἰς τὰ αἰσθήματα εἰς τὰ ὁποῖα προσφεύγει τὸ λογικόν.

Τοιοιτοτρόπως ἀποκρούεται κάθε ἐκδοχὴ περὶ τοῦ ὅτι τὸ δίκαιον προέρχεται ἐκ τῆς φύσεως ἢ κατ' εὐθειαν ἐκ τοῦ λογικοῦ.

Αὗται εἶναι αἱ κύριαι γραμμαὶ τῆς γνωσιολογίας τοῦ Hume ἥτις καὶ ἔχει ἔκτοτε ὑποβληθῆ εἰς εὐρεΐαν, ὡς εἰκὸς, ἔρευναν ἀπὸ γενικῶν ἀπόψεων, κατὰ δὲ τὸ θέμα τῆς αἰτιότητος ἔχει ὑποστῆ ἀνασκευὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Kant.

Ἄλλ' εἰδικῶς ὡς θεωρητικὸς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους ὁ Hume εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα ἄγνωστος τὴν σήμερον, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἐξηγεῖ ὁ κ. Βλάχος ὡς ἔξῃς: Ἄφ' ἑνὸς αἱ περὶ κράτους ἰδέαι του εὗρηται ἐσκορπισμέναι εἰς πολλὰ ἔργα του. Δὲν ἔχει συνθέσει ἐνιαῖον ἔργον ὡς ὁ Montesquieu τὸ «πνεῦμα τῶν νόμων» ἢ ὁ Rousseau τὸ «κοινωνικὸν συμβόλαιον». Ἄφ' ἑτέρου ἔχει τὸ ἀχάριστον προνόμιον ὅτι ὡς πρόδρομος ἐφ' ὧν πεδίων ἐκαινοτόμησεν εὗρε σπουδαίους συνεχιστάς. Εἰς τὸ πεδίον τῆς μεταφυσικῆς ἢ κριτικῆς τοῦ Kant ἐπισκιάζει τὴν κριτικὴν τῆς γνώσεως τοῦ Hume. Ὁ Adam Smith εἰς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ἔκτισε στερεώτερον ἀπὸ τὸν προκατόχον του οἰκοδόμημα, ὁ δὲ Edmund Burke ἔρριψεν ἐντονώτερον φῶς εἰς τὸν πολιτικὸν ἐμπειρισμὸν τοῦ Hume. Ἄλλὰ καὶ τι

βαθύτερον ἐξηγεῖ διατὶ ὁ Hume δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου κλασσικὸν ἔργον. Ἐμβαθύνων τις εἰς τὴν σκέψιν του, λέγει ὁ συγγραφεὺς, διὰ νὰ ἀνεύρῃ ὑπὸ λαμπρὰς διατυπώσεις κυριαρχοῦσάν τινα ἰδέαν πρὸς συστηματικὴν καὶ σαφῆ ἔκθεσιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Δικαίου προσκόπτει εἰς ἀντιφάσεις καὶ ἀντινομίας τοιαύτης φύσεως, ὥστε εἶναι ἐκπληκτικόν, πῶς μεγαλοφυΐα, ὡς ἡ τοῦ Hume, δὲν κατώρθωσε νὰ τὰς διαλύσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ τὰς διαγνώσῃ.

Τὴν ἄγνωστον αὐτὴν πλευρὰν τοῦ σκότου φιλοσόφου ἀνέλαβεν ὁ κ. Βλάχος νὰ συγκεντρώσῃ, ἐρευνήσῃ καὶ κρίνῃ, καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην ἔχει ἀναμφισβητήτως ἐπιτύχει, ὡς κρίνει καὶ ὁ προλογίζων τὸ βιβλίον καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων κ. Chevallier. Ἡ λαμπρά, λέγει, ἐργασία τοῦ κ. Βλάχου καθιστᾷ πᾶσαν εἰς τὸ ἔξις ἄγνοιαν τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τοῦ Hume ἀσυγχώρητον.

Ἡ ἀνάλυσις γίνεται εἰς δύο μέρη, εἰς ἃ διαιρεῖται ἡ συγγραφὴ περιλαμβάουσα δεκαπέντε ἐν ὄλῳ κεφάλαια καὶ ἐν τέλει διεξοδικὸν πόρισμα.

Τὸ πρῶτον μέρος πραγματεύεται «περὶ τῆς γενικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πολιτικῆς θεωρίας», τὸ δὲ δευτερον μέρος τιτλοφορεῖται «πολιτικὴ γεωμετρία ἢ κοινωνιολογία. Ἡ πολιτικὴ ὡς ἐπιστήμη». Αἱ γενικαὶ ἰδέαι τοῦ Hume προϋπάρθουσι κατὰ βάσιν γνωσταί· ὅπου χρειάζεται ἐκτίθενται αὗται εἰσαγωγικῶς, πολλάκις δὲ καὶ διαφωτίζονται ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ εἰδικοῦ ἀντικειμένου τῆς μελέτης, τοιαῦτα δ' εἶναι ἐνδεικτικῶς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια. «Ἡ ὠφελιμότης ὡς ἀρχὴ τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν». — «Αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ τεχνηταὶ ἀρεταί».

Αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι τοῦ Hume — τὸ θέμα τοῦ βιβλίου — ἀναζητοῦνται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς ὅλα τὰ ποικίλα αὐτοῦ συγγράμματα καὶ συσχετίζονται, ἐξηγοῦνται καὶ κρίνονται ἐν τῷ πλαισίῳ ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν ἐκάστοτε ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν διαφόρων παραγόντων καὶ εἰδικῶς τῶν τότε θεωριῶν προηγουμένων ἢ συγχρόνων συγγραφέων, ἐξ ὧν οἱ ἀσκήσαντες ἐπίδρασιν θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς εἶναι ὁ Hobbes καὶ ὁ Locke, οὐχ ἦττον δὲ ὁ ὀλλανδὸς ἰατροφιλόσοφος Mandeville μὲ τὴν πολύκροτον περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐλαττωμάτων ὡς στοιχείων εὐημερίας καὶ προόδου θεωρίαν του, ἥτις, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, μόνον τὸν Hume δὲν ἐτρόμαξεν, ὡς ὑστερώτερον οὐδὲ τὸν Adam Smith.

Ἐκ τοῦ πλουσίου τούτου ὕλικου κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κριτικὴ εἰς ἣν προβαίνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ δικαίου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὠφελιμότητος.

Ἀποκρούων ὁ Hume τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐμφορεῖται ἀπὸ ἔμφυτον αἴσθημα δικαιοσύνης, ἀποκρούων δηλαδὴ τὴν ἐννοιαν τοῦ τε φυσικοῦ δικαίου μὲ ἀμετάβλητον περιεχόμενον καὶ τοῦ λογικοῦ, ὡς εἶδομεν, δικαίου, ἀνάγει τὸ θε-

τικὸν δίκαιον εἰς τὰς τεχνητὰς ἀρετὰς ἢ τοὺς τεχνητοὺς νόμους. Εἷς τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὡς εἶναι κυρίως ἡ ἀσφάλεια τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἐκουσία μεταβίβασις τῆς κυριότητος καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὑποσχέσεων, προσδίδει ἀληθῶς τὸν χαρακτῆρα γενικῆς καὶ αὐτονοήτου ἰσχύος, ἀλλὰ τοῦτο τὸ κάμνει ὄχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀλλὰ μὲ τὴν σημασίαν ὅτι πρόκειται περὶ ψυχολογικοῦ μηχανισμοῦ, παρέχοντος τὴν βάσιν, τὸ πλαίσιον πρὸς λειτουργίαν τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἐνῶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἐναπόκειται ἐκάστοτε εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐμπειρίαν.

Ἀποκρουομένου οὕτω τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἐρωτᾶται ποία εἶναι ἡ δικαιολογία τοῦ θετικοῦ δικαίου ὡς τῆς μόνης πραγματικότητος ἢ ἐπαληθεύει ἡ ἐμπειρία;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ Hume: Κριτήριον, λόγος, σκοπὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὠφελιμότης ἢ ὑπὸ πάντων ἀναγνωριζομένη, ἀφοῦ προσπορίζει εἰς αὐτοὺς ὠφέλειαν. Ἐς σημειωθῆ παρεμπιπτόντως, ὅτι ἰδιαίτερος ἔχει προκαλέσει τὴν προσοχὴν τῶν νομικῶν καὶ δὴ τῶν ὀλαδῶν τῆς φαινομενολογίας τοῦ δικαίου ἢ διὰ τῆς ὠφελιμότητος ἐξήγησις ἢν παρέχει ὁ Hume εἰς τὴν τεχνητὴν ἀρετὴν ἢ τὸν τεχνητὸν νόμον τῆς ὑποχρεωτικότητος τῆς ὑποχρεώσεως (διατὶ δηλαδὴ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τηρῶμεν τὸν δοθέντα λόγον).

Ἄλλ' ἐὰν λόγος τοῦ θετικοῦ δικαίου εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὠφελιμότης, δέον νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι αὕτη ἐκφράζεται διὰ τοῦ θετικοῦ ἀκριβῶς δικαίου, ἐπειδὴ μόνον τοῦτο ἐπαληθεύεται ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, συνεπῶς τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ διὰ τῆς κοινωνικῆς ὠφελιμότητος, τοῦτο θὰ ἀπετέλει καθαρὰν ταυτολογίαν. Ὅθεν ὁ Hume ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν θεωρίαν καθ' ἣν τὰ περισσότερα κράτη, συνεπῶς τὸ ἐξ αὐτῶν ἐκπορευόμενον θετικὸν δίκαιον, τὴν ἀπαρχὴν αὐτῶν καὶ τὸν λόγον ἔχουν εἰς τυχαῖον γεγονός. Τὸ τυχαῖον ὅμως τοῦτο προσεγγίζει πολλῶ πλέον εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν βίαν παρὰ εἰς ἐκουσίαν ἀναγνώρισιν.

Ἐδῶ λοιπὸν ὑπάρχει ἡ ἀντίφασις. Ἐὰν δηλαδὴ τὸ ἐκ τοῦ κράτους ἐκπορευόμενον θετικὸν δίκαιον ὡς μοναδικὸν σκοπὸν καὶ λόγον ἔχει τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς κοινωνικῆς ὠφελείας, ἢν ὅλοι λογίζονται ἐκουσίως ἀναγνωρίζοντες ἅτε ὠφελούμενοι, ἐρωτᾶται διατὶ ἐχρειάσθη ἡ δύναμις ἢ ἡ βία διὰ νὰ ἐπιβληθῆ κανὼν δικαίου ἐξασφαλίζων δι' ὄργανωμένου ἐξαναγκασμοῦ τὴν ὠφελιμότητα ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Καὶ δὲν παραλείπει μὲν ὁ Hume περαιτέρω προσπάθειαν πρὸς ἄρσιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης (ἀφ' ἐνὸς ἐκουσία πάνδημος ἀναγνώρισις τῆς κοινωνικῆς ὠφελείας, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐξαναγκασμὸς πρὸς τήρησιν αὐτῆς), ἀλλ' ἡ προσπάθεια αὕτη ἄγει εἰς ἀναίρεσιν τῆς βάσεως τῆς θεωρίας του, διότι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει γίνεται προσφυγὴ εἰς τὴν ἰδέαν ἐξυπακουομένης τινὸς τάξεως καὶ ἁρμονίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ἡ ὑποκειμενικὴ ὠφέλεια τοῦ ἀτόμου καθίσταται μέσον διὰ τὴν πραγμά-

τωσιν τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας καὶ προόδου. Εἴτε ὅμως ἡ τάξις αὕτη ἐνέχει φυσικὸν καὶ ἀπόλυτον χαρακτῆρα, εἴτε ἐνέχει περισσότερον κοινωνιολογικὴν ἔννοιαν καὶ σημασίαν, παραμένει πάντως ἀνεξάρτητος τοῦ θετικοῦ δικαίου, ὡς ἐκ τούτου δὲ μεταπίπτει εἰς γνωρίσματα τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ὅπερ ὁ Hume ἔχει ἤδη κατὰ βάσιν ἀποκρούσει.

Τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς δικαιολογίας τοῦ δικαίου, ἐκ τῶν ἀπλουστέρων σχετικῶς ἐκ τῶν ἐρευνωμένων ἐν τῷ ἔργῳ, ἔστω δεῖγμα τῆς εὐστόχου κριτικῆς ἣν ἀσκεῖ ὁ κ. Βλάχος, συμβάλλων οὕτω εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ τῆς τοῦ δικαίου καὶ δὴ διὰ σειρᾶς ἐρευνῶν, ἔξ ὧν ἡ προκειμένη δὲν εἶναι οὔτε ἡ πρώτη οὔτε ἡ τελευταία.

Ἔχει ἤδη δημοσιεύσει ἐξαίρετον μονογραφίαν: «Ὁμοσπονδιακὸν σύστημα καὶ λόγος τοῦ κράτους κατὰ τὴν διεθνῆ σκέψιν τοῦ Fichte» μὲ πρόλογον τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Scelle, ὡς δὲ ἀναγγέλλεται ὑπὸ τοῦ Chevallier ἔχει ὁ Βλάχος ἔτοιμον ἤδη σπουδαίαν μελέτην «περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς πολιτικῆς σκέψεως τοῦ Kant» καὶ ἐπὶ πλέον ἀντιμετωπίζει μὲ διαπραγματεύσειν τὸ αὐτὸ πρόβλημα κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Hegel.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ ὀλοκλήρου συστήματος πληροῦντος κενὰ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς περὶ κράτους καὶ δικαίου δοξασίας τῶν μεγαλυτέρων φιλοσόφων τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς. Ὡς δευτέρον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτο βῆμα πρόκειται ἀκριβῶς τὸ ἔργον του περὶ τοῦ Hume ὅπερ θέλει ἀσφαλῶς χρησιμεύσει ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὰς θεωρίας τοῦ Kant.

Ἡ συστηματοποίησις τῶν ἰδεῶν τούτων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ προκειμένον ἔργον διαφαίνεται εἰς τὸ ἐκτενὲς «πόρισμα», ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ σκῶτος φιλόσοφος τοποθετεῖται ὑπὸ τὸ φῶς εὐρυτέρων πνευματικῶν ρευμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἔξ οὗ ἀντιλαμβάνεται τις πόσον ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἐμβαθύνει εἰς τὸ νόημα τῆς συνεχείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν. Οὕτως αἱ θεωρίαι τοῦ Hume, ἐνῶ διευκρινίζονται ἢ ἀναλύονται ἐν συναρτήσει πρὸς προγενεστέρας ἢ συγχρόνους ιδέας καὶ δοξασίας, φωτίζονται ἔξ ἄλλου ὡς θετικοὶ ἢ ἀρνητικοὶ σταθμοὶ πρὸς μελλοντικὰς κατευθύνσεις ἢ κατακτήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς καὶ εἰς τὴν φύσιν, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀναξαγόρας, «... οὐδὲν... χρῆμα γίγνεται οὐδὲ ἀπόλλυται· ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίγνυται τε καὶ διακρίνεται...».

Ἄοφείλω ἐν τέλει νὰ προσθέσω ὅτι τὸ βιβλίον ἔχει ἐκδοθῆ εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπερ ἐπιτελεῖ σπουδαῖον ἔργον ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰδικώτερον τῆς ἑλληνικῆς. Ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὴν προηγουμένην ἀκριβῶς συνεδρίαν ἐξῆρε τὸ ἔργον τοῦ Διευθυντοῦ

τοῦ Ἰνστιτούτου κ. Octave Merlier σχετικῶς πρὸς τὴν ἐκδιδόμενην γαλλιστὶ βιβλιογραφίαν τῶν ἐλληνικῶν ἐν γένει βιβλίων. Ἐπὶ τῇ παρουσιάσει σήμερον ἔργου φιλοσοφικοῦ πρώτης γραμμῆς εἰς τὴν διεθνή κίνησιν, οἷον εἶναι τὸ τοῦ κ. Βλάχου, χαίρω ὅτι ὁ ἔπαινος νῦν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἄλλην σειρᾶν, τὴν συλλογὴν δηλαδὴ τὴν ὁποίαν, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν, ἐκδίδει τὸ Ἰνστιτούτον, τὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ ἔργα ἐλλήνων ἐπιστημόνων εἰς γαλλικὴν ἢ ἐλληνικὴν γλῶσσαν.

*

Ὁ κ. Κωνστ. Ρωμαῖος καταθέτει τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν ἔργον «*Μικρὰ μελετήματα*» εἰς ὃ ἔχουν ἀνατυπωθῆ διάφοροι μικραὶ μελέται αὐτοῦ καὶ ἐκθέτει δι' ὀλίγων περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου τούτου.

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΚΛΕΙΣΤΟΥ ΦΑΚΕΛΟΥ

Γίνεται δεκτὴ ἡ κατάθεσις κεκλεισμένου φακέλου ὑπὸ τοῦ κ. Μάνου Λουκίδου πρὸς φύλαξιν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ.— Περὶ τοῦ ἀναδρομικοῦ συλλογισμοῦ, ὑπὸ *Βασ. Αἰγινήτου*.

Εἶχομεν ἀνακοινώσεις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11 Ἰουνίου 1953 ἐργασίαν τοῦ κ. Εὐαγγέλου Σταμάτη περὶ τοῦ ἀναδρομικοῦ συλλογισμοῦ παρὰ τῷ Εὐκλείδῃ¹. Τῆς ἐργασίας τρυτῆς ἐδημοσιεύθη ἡ ἐξῆς κριτικὴ: «Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸν ἐγνώριζεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης (τὸν ἀναδρομικὸν συλλογισμὸν) καὶ ὅτι μετεχειρίσθη αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόδειξιν πολλῶν θεωρημάτων τοῦ ὁ Εὐκλείδης. Τὸ πρῶτον εἶναι πολὺ ἀμφίβολον· τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐπικαλοῦνται ὅσοι ὑποστηρίζουν αὐτὴν τὴν γνώμην: «τὸ καθόλου δὲ ὑπάρχει τότε, ὅταν ἐπὶ τοῦ τυχόντος καὶ πρώτου δείκνυται» (Ἀναλυτ. Ὑστ. 73 b 32) δὲν εἶναι ἐπαρκὴς ἀπόδειξις· ἐκτὸς ἂν δώσωμεν εἰς αὐτὸ μίαν πολὺ τολμηρὰν καὶ τραβηγμένην ἐρμηνείαν, ὑποθέσωμεν δηλ. ὅτι σημαίνει: μίαν μαθηματικὴν πρότασις ἰσχύει καθόλου, ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι ἰσχύει εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς μίαν ἀκόμη ἄλλην τυχούσαν περίπτωσιν... Ὁ πατήρ τῆς Λογικῆς ἐγνώριζε νὰ ἐκφράζεται μὲ ὑποδειγματικὴν σαφήνειαν καὶ πληρότητα, ἐπομένως, ἂν ἐννοοῦσεν αὐτό, θὰ τὸ ἔλεγε πολὺ καθαρά. Τὴν ἰδιόρρυθμον μαθηματικὴν ἐπαγωγὴν φάνηται ὅτι ἐπρόσεξεν ὁ μαθηματικὸς τοῦ ἰς' αἰῶνος Francesco Maurolico· ὁ ἴδιος μάλιστα σημειώνει ὅτι αὐτὸς ὁ ἀποδεικτικὸς τρόπος περιέχει μίαν ἀρχὴν προόδου,

¹ Πρακτ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 28 (1953), σελ. 296.